

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ГЛОБАЛЬНІ СВІТОЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

(Аналітична записка за матеріалами п'ятнадцятої міжнародної наукової конференції, м. Пафос, Кіпр, 29 вересня - 6 жовтня 2010 р.)

П'ятнадцята міжнародна наукова конференція "Глобальні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються" відбулася 29 вересня - 6 жовтня 2010р. у кіпрському місті Пафос. Її організаторами були Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний економічний університет, Всеукраїнська громадська організація "Українська асоціація економістів-міжнародників", Римський Університет "La Sapienza" (Рим, Італія), Технологічний освітній інститут Західної Македонії (Касторія, Греція), Академія Економіки ім. Д.А. Ценова (Свіштов, Болгарія), Університет Тарту (Тарту, Естонія), Білоруський Державний Економічний Університет (Мінськ, Білорусія), Дослідний Інститут Світової Економіки (Берлін, Німеччина).

На адресу оргкомітету конференції було надіслано 102 статті 140 авторів, які представляли всі регіони України і зарубіжні країни.

Учасники конференції дискутували за шістьма основними напрямками:

- теоретичні основи глобальної економіки;
- формування інституційної економічної та фінансової архітектури майбутнього;
- міжнародний рух факторів виробництва і міжнародний бізнес європейських країн, що розвиваються;
- трансформація конфігурації інфраструктури міжнародного бізнесу;
- світові валютні і фінансові проблеми сучасної цивілізації;
- міжнародна торгівля товарами та послугами і розвиток міжнародних відносин.

Обговорення проблем глобальних світоцивілізаційних процесів та економічної політики європейських країн, що розвиваються, дало змогу учасникам конференції зробити такі висновки і пропозиції:

1. Означення основ глобальних світоцивілізаційних процесів має базуватись на тому, що людство у своєму розвитку формує цивілізації, які мають загальні і локальні досягнення. У новітній час суспільний прогрес прискорився, і зміни лідерів відбуваються на очах небагатьох, а часом і одного, покоління. Для досягнення лідерських позицій певна національна чи багатонаціональна спільнота формує новітню систему своєї життєдіяльності та засоби її удосконалення. Завдяки цьому вона може перехопити провідні позиції у світовому розвитку і підтримувати їх увесь час, поки спроможеться здійснювати найефективніші інновації гуманітарного, організаційного, науково-технічного та військового характеру.

Для вирішення процесів історичного розвитку окремих країн і народів з XVIII століття у науковий обіг було введено термін "цивілізація", ідея якого приписується різним авторам: Дж. Віко, В. Р. де Мірабо і Ф. М. Аруе (Вольтеру). Сучасна наука під цивілізацією розуміє людську спільноту, яка упродовж певного періоду (процесів зародження, розвитку, загибелі чи перетворення) має стійкі особливі риси в соці-

ально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві), спільні духовні цінності та ідеали, спільні риси в ментальності (світогляді).

Нинішній цивілізаційний ландшафт світової економіки був визначений у своєму загалі під час Другої світової війни, переважно з огляду на наслідки Великої депресії. Інституційною основою міжнародних економічних відносин, особливо в аспектах регулювання валютно-фінансових питань, став Міжнародний валютний фонд (МВФ). Він був створений 27 грудня 1945 року відповідно до розробленої 22 липня 1944 року Конференцією ООН угоди, яку підписали 28 держав. Офіційними засновниками МВФ як спеціального агентства ООН виступили 39 держав, до яких увійшла й Україна.

Післявоєнна еволюція економічної та фінансової архітектур світової економіки відзначилася поєднанням низки політичних та економічних подій, що відбувалися упродовж наступних 65 років. Розвиток глобалізації окреслив принципово нову проблему співвідношення питань глобального холізму та національної держави з її атрибутами. Ще донедавна панувала думка, що експансія глобалізації має об'єктивні природні бар'єри у вигляді національних кордонів. Під ними розумілись певні мета-принципи функціонування моделі "нація-держава", завдяки чому розвиток процесів глобалізації обмежувався впливом економічної політики держави на рух факторів виробництва та інформації. Інституціональні бар'єри розглядалися як важливі, але зберігався "запас оптимізму" з приводу того, що позитивні наслідки від мобільності виробничих факторів спроможні трансформувати інститути і, відповідно, вплинути на трансформацію соціально-економічних моделей.

2. Європейські країни, що розвиваються, на початку ХХ століття не були в числі лідерів світового розвитку, хоча мали достатньо високий рівень конкурентоспроможності для того, щоб за умов розробки і реалізації відповідної політики увійти до їх числа. Однак через низку історичних причин вони запровадили такі форми і методи управління, які загальмували їхній розвиток і призвели до втрати загальноісторичних здобутків і сповільнення соціокультурного прогресу, а економічна сфера втратила спроможність забезпечити рівень добробуту населення, який був притаманний США, країнам Західної Європи та Японії. У географічному плані йдеться про країни Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) і колишнього Радянського Союзу. Парадокс сучасного стану постсоціалістичних країн полягає у тому, що відмовившись від соціалістичної моделі розвитку ленінсько-сталінської інтерпретації, вони не знайшли механізму імплементації сучасних цивілізаційних досягнень у національні моделі. Утопічність принципів, методів і засобів адміністративно керованої планової економіки виявила доцільність повернення згаданих країн до ринкової моделі розвитку, проте її сучасні досягнення неможливо механічно перенести на ґрунт, що сформувався за роки "соціалістичного" господарювання: потребує оновлення фундамент національних економік, відновлення ринкової повноцінності економічного механізму, створення нової історичної та соціальної спільноти – народу, що цілком поділяє і дотримується в системі виробничих відносин ринкових цінностей.

Звідси, у широкому, розумінні складність завдань постсоціалістичних країн полягає у відтворенні численних елементів ринкової економіки – якості робочої сили, технічної оснащеності виробництва, знань і навичок, фінансово-банківського механізму, юридичних і моральних законів суспільного життя, моральності окремих осіб і суспільства в цілому, ідеалів справедливого вільного розвитку, прогресивності тощо. При цьому не йдеться про децивілізацію, про повернення на позиції досо-

ціалістичного періоду. В цьому контексті можна виокремити кілька шляхів – щеплення новітніх досягнень цивілізаційного розвитку до стовбурів, що вирощені за часів соціалізму, або створення кращих механізмів прогресу суспільства на основі акумуляції існуючих досягнень розвинутих економік. Інший шлях – колонізація – не може бути сумісним з процесами глобалізації (крім випадків, коли на хвилях глобалізації з'являться нові форми, про які можна буде говорити як про неокolonізацію). Певні тенденції свідчать про те, що появу такої форми у майбутньому не можна повністю відкидати.

3. Складність і суперечливість процесів, що відбуваються упродовж останніх десятиліть, призвели до загострення відносин між локальними цивілізаціями, що С. Гантінгтон виразив терміном “зіткнення цивілізацій”. Ці тенденції стимулювали зворотну реакцію, що отримали назву “діалог цивілізацій”. Цей процес у наш час втратив стихійний, випадковий характер. У так званій “ойкумені”, або всесвіті чи обжитому світі, здійснюється рівноправний діалог та обмін інформацією між великими культурними метрополіями і багаточисельними периферійними культурами. При цьому метрополії виступають у ролі стимуляторів, що оживляють розвиток периферії та сприяють збагаченню місцевих культурних цінностей. У свою чергу, периферійні культури активно інтерпретують привнесені ідеї, суттєво модифікують культурний потік і тим самим впливають на культуру метрополії. Так у діалозі культур відбувається процес їхньої “гібридизації”.

4. На конференції знайшла позитивну оцінку точка зору, що на прискорення глобальних світоцивілізаційних процесів після Першої світової війни найбільший вплив справили десять знакових подій: Празька мирна конференція, велика депресія, Друга світова війна, становлення численних економічних центрів, холодна війна, африканські незалежності, в'єтнамські війни, глобалізація фінансових ринків, міжнародна боргова криза, крах комунізму. Одночасно у економічній теорії були розроблені кейнсіанська макроекономіка, монетарні основи платіжного балансу; макромоделі відкритої економіки; моделі плаваючих валютних курсів; макроекономіка пропозиції; нова класична макроекономіка; “тиха” революція; Вашингтонський консенсус; таргетування інфляції. Нині світова економіка увійшла у ту фазу свого розвитку, коли вона потребує становлення нового порядку. Основними подіями, що поклали початок і прискорюють цей процес, є: крах системи планової економіки в СРСР і ЦСЄ; економічні реформи в Китаї та Індії; експортоорієнтовані стратегії економічного зростання у Східній Азії; нагромадження величезних валютних резервів у країнах, що розвиваються; світова фінансова криза; енергетичні війни в Європі; самопроголошення Великої двадцятки. У теоретичному плані ці тенденції можуть отримати наукову основу завдяки таким ідеям, як формування міжнародної політичної економії; забезпечення відповідальної глобалізації; здійснення збалансованого економічного розвитку на основі великої кількості полюсів зростання; передачі без опору влади у великих фірмах від акціонерів до найманих менеджерів (“техноструктури”) або посилення ролі кваліфікованого персоналу порівняно з власниками капіталу; розширення сфери використання планових методів і паралельне з ринковими їх існування; інформатизація економіки; пошук моделі формування світового уряду.

5. На зміну уявленню про суто економічні бар'єри глобалізації приходить нове, більш глибоке розуміння, що глобалізація породжує певне нелінійне поєднання процесів світоцивілізаційних змін. З одного боку, мобільність виробничих факторів,

гнучкість економіки та вільне переміщення інформації в глобальних мережах активізує вплив факторів, які штовхають людство до формування глобального суспільства, спроможного швидко асимілювати поведінкові інновації у сфері економіки, соціальних стандартів, потреб. Елементи глобального суспільства на сьогодні чітко сигналізують про те, що вони втягують доцентрові процеси взаємодії економічних агентів у глобальних масштабах, міжкультурну взаємодію по лінії міжнародного туризму, згуртованість індивідів не за національною, а за світоглядно-функціональною ідеєю. Розвиток мережевого суспільства уможливує настільки інтенсивну комунікацію, що з'являється нова якісна парадигма глобального інформаційного суспільства. Іншими словами, формування глобального суспільства як носія глобальної цивілізації є продовженням формування інформаційного суспільства та його похідною. Глобальне суспільство є інформаційним суспільством та суспільством, зорієнтованим на комунікацію та взаємодію. Як наслідок, на сьогодні можна говорити про виникнення глобальної економіки, яка набуває ознак закритої економічної системи. В такій економіці відтворюється більшість закономірностей, притаманних добре відомій макроекономічній інтерпретації економічних процесів. Поряд з цим формується глобальна мікроекономіка, репрезентована діяльністю мультинаціональних корпорацій. Останні, уніфікуючи організаційно-економічні підходи до ведення бізнесу, поширюючи відносно стереотипні форми менеджменту, також вносять свою лепту у формування глобального суспільства. Інформаційне суспільство та глобальна макро- і мікроекономіка стають ядром зародження глобальної цивілізації. Після глобальної фінансової кризи інтенсифікація міжнародних підходів до розв'язання ключових проблем у сфері економіки та фінансів засвідчує зростаючий інтерес провідних країн до ідеї глобальної відповідальності. Поряд із нею формуються базові інституціональні засади глобальних правил гри, покликаних підвищити транспарентність ринків та економічних політик задля підвищення глобальної, національної та корпоративної фінансової стабільності.

З іншого боку, глобалізація зіткнулась з відвертими світоцивілізаційними викликами, які породжують певні бар'єри для її експансії та формують підґрунтя для того, щоб глобальна цивілізація була внутрішньо конфліктною, а модель глобального суспільства нестабільною. Потенційна конфліктність за окремими напрямками вже сягає рівнів, коли сама ідея будь-якого модельного підходу до глобального суспільства та цивілізації може виглядати апіорі дискредитованою з методологічної точки зору. Основними причинами, які призводять до цього є:

– глобальна конкуренція. На сьогодні рівень глобальної конкуренції істотно зріс і продовжує прогресувати. Розвинуті країни завдяки інвестиціям в інновації породжують конкурентний тиск з технологічної точки зору, а нові індустріальні країни та країни, що розвиваються, – з цінової точки зору. Глобальна експансія країн Азії є відображенням й іншої тенденції: інноваційний лаг суттєво скорочується, що робить технологічний розрив дедалі більш залежним від інвестицій, а конкуренція зміщується у ціновий сегмент. Для країн ЦСЄ це явище є особливо загрозливим. У процесі ринкової трансформації та набуття членства в ЄС їхні переваги в сегменті цінової конкуренції вичерпуються внаслідок реальної конвергенції, а конкурентні переваги на основі інновацій та технологій ще не сформувались. В загальному інтенсифікація глобальної конкуренції призводить до того, що конкурентними стають не тільки фірми, але і держави, локальні утворення і, що найголовніше, сві-

тоглядні цінності як передумови формування тих чи інших моделей економічної, соціальної та суспільної поведінки;

– асиметричні світоглядні схильності до інновацій та відкритості. Різні суспільства в силу історичних чи психологічних причин мають відмінне ставлення до адаптації нових форм суспільної поведінки. Завдяки цьому, посилення глобальної конкуренції, особливо у випадку, коли конкурування передбачає посилений акцент на інноваціях, по-різному викликає спротив у різних суспільствах. Небажання відходити від крайньої автаркчної, ізоляціоністської позиції може варіюватись у широкому діапазоні, штовхаючи на відверті конфлікти у сфері соціальних реформ. Оскільки такі реформи пов'язуються із необхідністю пристосовуватись до нових глобальних умов, то із глобалізацією починає асоціюватись причина соціального дискомфорту. Перерозподільчий характер будь-яких реформ, особливо соціальних, може загострювати внутрішні та міжнародні конфлікти. Наявність останніх сигналізує ринкам про привабливість тієї чи іншої країни, тільки поглиблюючи розшарування країн на ті, які швидко адаптуються, і на ті, які виявляють тяжіння до традиціоналізму. Фактор технологічних інновацій є найбільш функціональним виявом того, чому одні суспільства в інформаційну еру можуть відставати від інших;

– міфологізація образу "нація – держава" як єдино можливої форми підтримання національної ідентичності. Неоднозначні міжцивілізаційні взаємодії дуже часто є похідними екстраполяції на глобальний рівень ряду стереотипів про роль держави як носія суверенності та захисту особливого погляду окремої нації (народу) на питання історії, культури, економіки. Дуже часто питання, які могли бути вирішені шляхом багатосторонніх компромісів у сфері глобального чи регіонального регулювання, призводять до загострення протиріч через спекуляції окремих держав з приводу свого місця у світовій культурно-історичній спадщині і висування необґрунтованих претензій. Ступінь агресивного слідування міфологізованому образу "національних інтересів" поступово відходить за межі протиборства між правими та лівими партіями, а дедалі більше обумовлюється цивілізаційними факторами, одним з яких є радикалізація у нав'язуванні іншим своєї позиції, або догматизація відстоювання своєї позиції на переговорних процесах. Проблема національної ідентичності і пошук її збереження в межах існуючої державної форми ставить питання про те, як модель глобальної цивілізації повинна асимілювати факт існування держави, яка на сьогодні залишається найбільш повноцінним легітимним апаратом примусу;

– загроза втрати стійкості національних економік як складних структурованих систем. Розгляд даного факту як причини потенційної конфліктності моделі глобального суспільства обумовлений зростанням низки ризиків для національної економіки і економічної безпеки, зокрема, в умовах активізації глобалізаційних процесів (геополітичних, макроекономічних, фінансових, підприємницьких, екологічних тощо). Ця проблема є особливо гострою для країн пострадянського простору, які упродовж тривалого часу перебували у складі єдиного народногосподарського комплексу СРСР, не мали своєї національної економіки як системи, а вийшовши з нього, значною мірою втратили попередні економічні зв'язки і підпали під вплив глобалізаційних процесів. Незважаючи на підвищення рівня відкритості їхніх економік, фінансово-економічна криза засвідчила, що дані країни, як і інші країни світу, проявили схильність до відродження "повзучого протекціонізму";

– протиборство ліберальних цінностей з псевдо-державницькими цінностями, які прикриваються автаркчними та націоналістичними ідеологіями для приховування

інституціональної неефективності економіки. Часто напруження у сфері міжцивілізаційного діалогу штучно культивуються для уповільнення або запобігання трансформації неефективних інституціональних систем, які не витримують глобальної конкуренції. Найбільш спотворених форм це набуває, коли глобальна неефективність тих чи інших структур є продовженням корупційної поведінки, або експлуатації у псевдо-ринковий спосіб обмежених ресурсів країни задля задоволення вузьких групових інтересів. Соціальне розшарування, що викликається неефективною системою розподілу, може видаватись за наслідок глобалізації, завдяки чому образ останньої піддається демонізації, погіршуючи перспективи міжцивілізаційного діалогу як основи успішного функціонування глобальної економіки тощо.

6. Учасники дискусії констатували, що наука має значний арсенал доказів щодо переростання глобалізації з розряду окресленої свого часу ключової тенденції світового розвитку до всеохоплюючого процесу, що включає політичну, економічну, соціальну, екологічну, науково-технічну, культурну та інші складові, і не має зворотного напрямку. Глобалізація сьогодні є однією з визначальних сил, що пов'язана з світоцивілізаційними процесами і все більше впливає на напрями і темпи їхнього розвитку.

Дискутуючи з приводу трансформаційних процесів у міжнародному бізнесі, учасники конференції окреслили основні ознаки глобалізації, які зумовлюють динаміку конфігурації цього бізнесу як багатовекторного явища: формування глобально функціонуючого виробничого процесу; взаємозалежність і взаємопроникнення національних економік, а також створення виробничих та інших утворень без урахування національних кордонів; взаємозалежність фінансових систем країн світу і наростання їх фінансової єдності; труднощі держав у формуванні незалежної економічної політики; інтенсифікація руху капіталу, товарів, робочої сили; зростання ролі і значущості наддержавних інституцій у регулюванні глобальних проблем, особливо щодо глобального управління ресурсами планети, перерозподілу світового доходу тощо.

При обговоренні трансформаційних процесів у міжнародному бізнесі було здійснено низку узагальнень щодо його нових сутнісних характеристик, які, у свою чергу, тісно переплітаються з глобальними цивілізаційними процесами і визначають трансформацію конфігурації міжнародного бізнесу. До таких принципових рис міжнародного бізнесу було віднесено:

- взаємозалежність і узгодження у світовому масштабі процесів глобалізації та регіональної інтеграції. Сучасна наукова думка виокремлює кілька концептуальних підходів до розуміння сучасної світової динаміки: 1) постійна гомогенізація і універсалізація шляхом глобалізації; 2) розгляд світу як фундаментально гетерогенної системи, яка систематично породжує протистояння; 3) поєднання двох зазначених підходів – "фрагментативність" (Дж. Розенау, *fragmentative*) як узгодження процесів фрагментації та інтеграції. Враховуючи означені процеси, варто розглядати тенденції й особливості формування і функціонування транснаціональних компаній, регіональних утворень тощо;

- інтелектуалізація усіх сфер суспільного життя на тлі глобальної експансії нововведень та бурхливий розвиток передумов формування суспільства, заснованого на знаннях, з урахуванням формування і розвитку нових світових центрів інтелектуального капіталу. Сьогодні міжнародний бізнес має достатній потенціал формування знань принципово вищого рівня і темпів їх використання порівняно

з аналогічними процесами, обмеженими національними кордонами. Взаємне доповнення і систематичне оновлення знаннєвого багажу створює додаткові конкурентні переваги міжнародним бізнесовим утворенням будь-якого типу;

- зміна природи конкуренції і зумовлений нею перегляд парадигми конкурентного середовища у процесі окреслення його глобальних контурів, у т. ч. ролі державних і наддержавних структур у формуванні і регулюванні глобального конкурентного середовища. Зміна природи конкуренції зумовлюється комплексом її нових ознак і сприйняттям конкуренції як боротьби за інтелектуальне лідерство, а також виявленням передумов зближення економічної теорії і теорії організації на основі висновків про розвиток нових форм конкуренції, міграцію центрів привабливості бізнесу і центрів конкуренції. При такому підході управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання базується на стратегічному баченні конкуренції як боротьби за майбутнє і за своїм змістом є інноваційним процесом із закономірним зміщенням акцентів управління у бік макрочинників, що потребує інституціональних змін, які на макро- і мегарівнях створюють потенціал і вектори розвитку глобального конкурентного середовища;

- доступність глобального бізнес-сервісу, розвиток якого зумовили процеси інтернаціоналізації бізнесу незалежно від державних кордонів та орієнтованого виключно на зростання ефективності діяльності;

- актуалізація міжкультурних стосунків в межах транснаціональних корпорацій, різноманітних регіональних утворень, транскордонного співробітництва тощо. Цей принциповий аспект міжнародного бізнесу потребує додаткових досліджень для формування базису узгодження економічних, ментальних, етнічних, соціальних цілей в межах міжнародних бізнесових структур. Було підкреслено, що для побудови успішних моделей управління суб'єктами господарювання необхідно пояснити причинно-наслідкові зв'язки міжкультурних особливостей у глобалізованому світі у світлі активного розвитку, взаємопроникнення та переплетення цивілізаційних процесів, а також міжнародних відмінностей у цінностях різних культур. На основі результатів соціологічних досліджень зроблено висновок про наближення ціннісних орієнтирів молоді України, що навчається у вищих навчальних закладах, до європейських стандартів культури, а також сформульовано висновки щодо пріоритетів різних цінностей: особистої кар'єри, самореалізації, потреби у повазі, доцільності і необхідності групової діяльності тощо.

7. Серед учасників конференції панувала згода відносно того, що країни ЦСЄ опинились в ситуації прогресуючого впливу глобалізації та залишаються на перетині взаємодії локальних цивілізацій. Незважаючи на те, що кожна з даної групи країн може по-різному ідентифікувати свою належність до них, усі вони стикаються з рядом спільних проблем. На основі узагальнення виступів учасників конференції можна побачити, що для вказаної групи країн властиві загальні і специфічні світоцивілізаційні виклики. Так, до перших можна віднести:

- пошуки моделі ефективного глобального регулювання, тестування глобального лідерства в умовах необхідності брати відповідальність за розвиток економіки світу, модернізація глобального позиціонування ЄС у розв'язанні глобальних світоцивілізаційних проблем. Останні перетворюються на об'єкт потенційного глобального регулювання, відображаючи, що такий об'єкт еволюціонує і виходить за межі проблематики глобальних фінансів, нерівності та бідності;

– забезпечення сталого розвитку в умовах прискорених глобальних трансформацій та пошук ефективних моделей "екологізації" глобальної економічної діяльності та глобальної політики;

– формування креативної економіки як якісно нової форми поєднання ідей, інновацій, в якій сучасне мистецтво та прогресивні маркетингові технології переплітаються, виводячи на передній план споживача з високими запитами щодо якості та властивостей товару. Виробники повинні швидко адаптуватись до змін у способі подачі та просуванні продукту, постійно пропонувати нові ідеї та форми їх реалізації. Креативна економіка невідмінно пов'язана з виокремленням прошарку людей, які є носіями певних поведінкових характеристик, що цілком відповідають доктрині глобального суспільства через свою мібільність, оригінальність та орієнтацію на високу оплату праці;

– загострення питання про функціональну ефективність інституцій державного управління та пошук шляхів оптимізації функцій держави, делегування їх та фінансового забезпечення на регіональний рівень;

– прогресуючу диференціацію доходів. Дана закономірність відображає розшарування доходів, яке стосується не тільки проблеми відносин "Північ-Південь". Залученість до процесу глобалізації є основним критерієм соціальної диференціації навіть в заможних країнах ОЕСР. Країни Центрально-Східної Європи також демонструють тенденцію до обумовленості прогресуючого розшарування добробуту саме факторами участі у глобалізації;

– посилення транснаціоналізації та дедалі зростаюче значення мережевої моделі глобального бізнесу. В обох випадках нові країни стикаються з новими тенденціями у сфері набуття поведінкових моделей та включення глобальної орієнтації у перманентну карту пошуку ефективних моделей бізнесу та управління. Транснаціоналізація вийшла за межі експорту та імпорту капіталу і дедалі активніше асоціюється з асиметричним експортом цінностей. Сама по собі дана проблема є важливою тільки тією мірою, якою вона привносить дисгармонію у сферу поведінки людини та суспільства тощо.

З поміж проблем, які найбільшою мірою стосуються країн ЦСЄ, учасники конференції відзначили наступне і зробили низку принципових пропозицій щодо модернізації економічної політики:

- глобальна конкуренція та жорсткі вимоги євростандартів справляють істотний вплив на ефективність міжнародної торгівлі країн ЦСЄ. Членство в СОТ та ЄС суттєво обмежує можливості щодо протекціонізму, але найбільшою загрозою є брак інвестиційного супроводу трансформації секторів, які включаються в режим глобальної конкуренції. Ідея повернення до концепції економічного націоналізму у сфері глобальної та європейської торгівлі не знайшла підтримки, однак було відзначено, що сам факт активних дискусій у даному напрямі засвідчує поглиблення протиріч між старими та новими членами ЄС, що може негативно сприйматися з точки зору економічного світогляду країн, які претендують на членство в ЄС, зокрема Україною. Подолання корупційного фактора напруження у сфері зовнішньоекономічної діяльності є основою підвищення ефективності міжнародної торгівлі на основі її подальшої лібералізації;

- підтримання макрофінансової стабільності повинно стати важливою складовою трансформації національної економічної політики. Спроцнене розуміння критеріїв євроконвергенції породжує певні спотворення у функціонуванні фінансо-

вого сектора, що наочно продемонструвало погіршення макрофінансової ситуації практично в усіх країнах ЦСЄ. Дані країни стикнулися з проблемою падіння процентних ставок до кризи, що спричинило зростання вартості активів та бум споживання, а не прискорення економічного зростання. Виконання маастрихтських критеріїв стало більш залежним від глобальних факторів, що звужує можливості країн регіону здійснювати оптимізацію макроекономічної політики і вимагає посилення дисципліни у сфері монетарної та фіскальної політики, а також пруденційного регулювання. Ідея про необхідність швидкого вступу згаданих країн до зони євро з точки зору підвищення їх глобальної стабільності, але із застереженнями щодо вимог макрофінансової політики з урахуванням досвіду Греції, не викликала заперечень серед учасників конференції.

Країни ЦСЄ потребують подальших інвестицій в людський капітал паралельно із удосконаленням умов для розвитку бізнесу та креативного інноваційного підприємництва. Асиметрична мобільність робітників з відмінним рівнем кваліфікації та інвестицій в людський капітал створює низку несприятливих структурних проблем та викривлює рівноважні процеси на ринках праці. Відкритість транснаціональному бізнесу з боку даних країн повинна супроводжуватись більш жорсткими вимогами щодо екологічної та соціальної складової, підвищення технологічного рівня транскордонних мереж, що локалізуються в постсоціалістичних країнах.

Глобалізаційні обмеження щодо прогресування соціальних зобов'язань в країнах ЄС повинні розглядатись як випереджаючі індикатори низки структурних проблем в регіоні. Значні дефіцити бюджетів та платіжних балансів підвищують макрофінансову вразливість. При цьому розрив в продуктивності праці між старими та новими членами ЄС породжує напруження у сфері вирівнювання соціальних стандартів, оскільки зростання соціальних стандартів повинно дещо відставати від зростання продуктивності праці задля підвищення стійкості економіки у глобальному оточенні. Зростаючі вимоги щодо інвестицій в людський капітал повинні розглядатись як альтернатива соціальним трансфертам. Це означає, що поєднання реальної конвергенції доходів із посиленням макрофінансової стабільності (мінімізація дефіцитів бюджету та платіжного балансу) потребує пошуку нових підходів у сфері європейської соціальної політики.

8. Учасники конференції дійшли згоди, що орієнтири національного розвитку в сучасному глобалізованому світі знаходяться не всередині національної економіки – вони винесені далеко за її межі, і створення дієвої моделі конкурентного середовища потребує урахування і гармонізації впливу чинників мега-, макро- та мікросередовища на діяльність суб'єктів господарювання. Виходячи з цього, нинішнє глобальне конкурентне середовище доцільно розглядати як мегасистему формування, підтримування і розвитку середовища функціонування суб'єктів господарювання, яка потребує створення гарантованих рівноправних умов їх конкуренції при взаємозалежності та взаємопроникненні ринків в межах узгодженого правового поля, забезпечуючи при цьому стійкий економічний розвиток.

Таке розуміння конкурентного середовища охоплює й процес розширення поля конкуренції від класичного уявлення про конкуренцію суб'єктів господарювання як таких, що мають схожість з точки зору споживачів, до можливості появи у споживача неспоріднених альтернатив використання наявних ресурсів. Ринки і ринкові можливості, а також варіанти використання ресурсів досить корельовані, що зумовлює значну обмеженість якісного їх оцінювання при автономному дослідженні. Крім того,

аналіз інтенсивності конкуренції і конкурентоспроможності суб'єкта господарювання потребує виявлення причинно-наслідкових зв'язків конкуренції на товарних ринках, ринках капіталу і робочої сили. Тому вже сьогодні доречно говорити про формування глобального конкурента для суб'єктів господарювання, які функціонують у конкретній сфері бізнесу, як про закономірність розвитку конкурентного середовища, що має ознаки внутрішньо необхідного, сталого і суттєвого зв'язку між явищами і процесами в його межах. При цьому глобального конкурента для конкретного суб'єкта господарювання доцільно сприймати не у традиційному його розумінні (транснаціональна корпорація, що реалізує глобальну стратегію; США і Китай як глобальні конкуренти у всесвітньому масштабі), а як суб'єкта (реального чи потенційного), який у будь-який момент здатний до впливу на конкретного споживача з метою оволодіння його ресурсами, пропонуючи аналогічні або альтернативні способи задоволення потреб.

Учасники конференції акцентували увагу на необхідності перегляду поглядів на розуміння і способи побудови дієвого конкурентного середовища у глобальному масштабі, що зумовлюється зміною парадигми світового розвитку і становленням нового світового порядку, і потребує розроблення інструментарію наддержавного регулювання глобального конкурентного середовища. Сьогодні є очевидною неадекватна дієвість чинних механізмів державного і наддержавного впливу на нього, що є наслідком наростаючого, однак не вирішуваного протиріччя між глобальним характером найважливіших економічних процесів і в основному локальним (в межах окремих країн або їх об'єднань) підходом до формування регуляторних механізмів, які б сприяли розвитку рівноправних умов конкуренції. Так, реалізація політики "конкурентної лібералізації" часто призводить до дестабілізації на міждержавному рівні у формі торговельних воєн та інших дискримінаційних заходів, які передбачають використання, як правило, необґрунтованих митних бар'єрів. Аналіз практики міжнародної торгівлі демонструє часте використання "преференційних" зональних і двосторонніх угод, внаслідок чого треті країни потерпають від дискримінації. З іншого боку, прагнення створити сприятливі умови для залучення капіталу призводить до податкової конкуренції, яка, у свою чергу, звужує фінансові можливості держави. Корельованим з цією проблематикою є протиріччя у розумінні сутнісних аспектів функціонування офшорних зон – реалізація демпінгової політики чи конкурентних переваг шляхом запровадження понижених (нульових) податкових ставок.

Проявом функціонування означених та низки інших економічних механізмів є конкуренція між державами за створення сприятливішого конкурентного середовища в межах своєї країни без узгодження регуляторних дій з основними інститутами наддержавного значення. Зростання взаємозалежності країн висуває в число пріоритетних завдань економічної науки теоретичне обґрунтування доцільності і необхідності створення якісно нових механізмів наддержавного регулювання трансформаційних процесів конкурентного середовища. Актуальність розроблення дієвих засобів наддержавного впливу зумовлюється існуючим протиріччям всієї міжнародної системи: з одного боку, існування національного суверенітету передбачає компенсацію недоліків ринкового механізму державою, тоді як на глобальному ринку вплив наддержавних структур обмежується відсутністю системи спільних пріоритетів розвитку. Виходячи з цього, актуалізується проблема створення інституціональної системи світової економіки, в основу якої необхідно покласти новий теоретичний фундамент, сформований відповідно до реалій і перспектив світового розвитку. Сьогодні окреслилися два концептуальних підходи щодо формування моделі регулювання

глобальних процесів: перший передбачає недоцільність детермінування поведінки держав в межах існуючої міжнародної системи (формування узгодженої поведінки та отримання взаємних вигод державами на основі співробітництва за існуючого зовнішнього середовища), а другий базується на обґрунтуванні необхідності створення світового уряду (зміна середовища для коригування поведінки держав і заперечення можливості свідомого співробітництва у турбулентному середовищі).

Окреслення дисгармонії транснаціоналізації бізнесу і можливостей урядів окремих країн впливати на ситуацію за межами своїх кордонів і відстоювати свій суверенітет актуалізує проблематику формування "світового уряду", доцільності передачі частини суверенітету міжнародним організаціям, обґрунтування прогнозів щодо послаблення ролі держави у регулюванні конкурентного середовища на користь наддержавних інституцій. Виходячи з цього, пріоритетними напрямками теоретичних і прикладних досліджень глобального конкурентного середовища при формуванні нового світового порядку стають: обґрунтування нового бачення державного суверенітету країн і меж міждержавної інтеграції при відмові від "державоцентристського" підходу до розуміння сутності механізму регулювання конкурентного середовища; перегляд статусу і перспектив трансформації міжнародних організацій, які формують сфери наддержавного впливу на параметри і напрями розвитку конкурентного середовища при розгляді його як мегасистеми.

9. Учасники конференції одностайно відзначили, що в епоху формування суспільства, заснованого на знаннях, коли інноваційний процес набуває глобального характеру, найважливішим чинником конкурентоспроможності національних економік і міжнародних бізнесових утворень є інтенсивний інноваційний розвиток усіх сфер суспільного життя.

З огляду на глобальну експансію нововведень, учасники конференції підкресливали, що серед основних чинників конкурентоспроможності країн визначальним є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, хоча, як показали чисельні дослідження, рівень і темпи розвитку інноваційної системи України не здатні забезпечити сталий розвиток економіки і є загрозливими для національної безпеки держави. У "Проекті Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів" зазначається, що інноваційні процеси в економіці України не набули вагомих масштабів, а кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12-14 %, що менше у 2-3 рази, ніж в інноваційно розвинених економіках. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3 %, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, у той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт витрати значно менші, а майже половина інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення наукових досліджень в інтересах свого виробництва.

Особливої уваги в дискусії було приділено не лише інноваційній активності товаровиробників, а й готовності та спроможності національного ринку і його учасників до сприйняття інноваційної продукції. Це визначає трансформацію вимог до гнучкості ринкового середовища, наявності інноваційного вектору та стійкої платоспроможності його учасників.

Серед небагатьох стійких позитивних тенденцій інноваційного розвитку України учасники конференції відзначили зростання рівня розвитку інформаційних тех-

нологій: за даними Світового економічного форуму (СЕФ), фахівці якого щороку розраховують Індекс мережевої готовності, Україна посідає позицію 62 серед 134 країн, а позиції деяких постсоціалістичних країн Європи у цьому рейтингу є такими: Угорщина – 42, Словаччина – 43, Румунія – 58, Польща – 69, Росія – 74. Фахівці відзначали, що при збереженні існуючих темпів розвитку інформаційних технологій через 2-3 роки Україна зможе увійти до переліку 50 перших країн, що буде найкращим показником серед країн СНД. З іншого боку, були окреслені причини, що проявляються на мікро- та макроекономічному рівнях і обмежують можливості українських суб'єктів господарювання забезпечити необхідні темпи розвитку інформаційних технологій на тлі глобалізації інноваційної сфери: технологічна прірва між розвиненими країнами світу та Україною (загроза системної кризи); нестійкий фінансовий стан підприємств; відсутність розвиненої інноваційної інфраструктури; незавершеність процедур структурної перебудови багатьох українських підприємств; відсутність стратегічних пріоритетів державної політики в інноваційній сфері.

Сучасні реалії державного управління інноваційним розвитком учасники конференції звели до таких пунктів: діяльність органів виконавчої влади в Україні є неузгодженою, оскільки пріоритетні напрями науково-технічної та інноваційної діяльності беруться до уваги лише Міністерством освіти і науки України та Державним агентством інвестицій та інновацій, однак без фінансових коштів, які розподіляються Мінфіном без дотримання законодавчо встановлених норм, вони не можуть реалізувати задекларовані програми і проекти; статус державних інноваційних програм, механізми їх формування і впровадження законодавчо не визначені, що ставить наукові організації і вищі навчальні заклади в умови самостійного стимулювання виробничого сектору економіки до співпраці у сфері інноваційної діяльності; економічна і політична ситуація в державі не сприяє виникненню та активізації попиту на інновації та науково-технічні розробки; відсутня система державного стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані щорічними поправками до нормативних актів.

Така ситуація обмежує участь українських підприємств у глобальному інноваційному процесі, ставить державу на межу системної несумісності з економіками розвинутих країн, які в межах сьомого, недосяжного нині для України, технологічного переділу, прагнуть вирішувати грандіозні та амбіційні завдання розвитку суспільства у світлі розвитку світоцивілізаційних процесів (наприклад, технології холодного термоядерного синтезу, що мають принципово змінити енергетичний потенціал земної цивілізації).

З метою подолання згаданих недоліків і прогалин в інноваційному процесі було сформульовано такі пропозиції:

- для розширення можливостей конкуренції українських підприємств на зовнішніх і внутрішніх ринках сформуванню однозначно трактовану систему пріоритетів інноваційного розвитку держави, принципово переглянути механізм державної підтримки створення і впровадження інновацій, у першу чергу – розробити дієву систему управління інноваційними процесами в рамках загальнонаціональної стратегії інноваційного розвитку країни;
- зважаючи на незначну, порівняно з розвиненими країнами, частку малого і середнього бізнесу у створюваному ВВП, рекомендувати уряду розробити механізм мотивування і стимулювання розвитку малих інноваційних підприємств, здатних генерувати інноваційні ідеї та підприємницькі пропозиції. Для цього: розробити

систему стимулювання технологічних інновацій; розробити механізм використання потенціалу малих і середніх підприємств для реалізації державних замовлень на виконання науково-дослідних робіт; впроваджувати на підприємствах механізми формування креативної мережі та розвитку організацій, що самонавчаються; запроваджувати механізми комерціалізації науково-технічних досягнень за результатами НДДКР, що виконані за державними замовленнями; формування доступної для усіх користувачів Internet бази даних про інноваційний потенціал малих і середніх підприємств у задоволенні потреб у спеціальних дослідженнях;

- розробити і затвердити механізми взаємодії органів державної підтримки і розвитку інноваційної сфери в Україні, чітко окресливши розподіл влади між державними інститутами, виконавчими органами державного рівня, виконавчими органами регіонального рівня, інвестиційними та венчурними фондами, іноземними фондами та інноваційними мережами, транснаціональними компаніями тощо. Доцільним є подальше формування взаємозв'язків між елементами інноваційної системи в межах країни, а також розроблення механізму її взаємодії з міжнародними інститутами.

10. Аналізуючи геоекономічне становище України, учасники дискусії констатували, що, незважаючи на зручне територіальне розташування нашої держави між кількома центрами цивілізацій та найвище значення коефіцієнта транзитності територій у Європі, Україна є непривабливою як транзитна держава через такі обставини: складність і тривалість проходження державного кордону; недостатнє інформаційне забезпечення підприємств транспорту; тенденція передачі частини функцій державного контролю комерційним структурам і органам місцевої влади.

Знаходячись в центрі Європи, наша країна де факто, в першу чергу інституційно, працює на Європейському просторі, стосовно якого сьогодні розроблені відповідні стратегії – Євразійська стратегія США, Євразійська стратегія Європейського союзу і Євразійська стратегія Росії. Для України, яка стратегічно визначилась щодо інтеграції в ЄС, важливо розробити відповідну стратегію щодо Євразійського простору. Учасниками конференції зазначено, що для України дана проблематика є особливо актуальною не лише з позиції геоекономіки, але й з позиції геополітики. Виходячи з цього, було запропоновано активізувати залучення інвестицій на будівництво, реконструкцію і сервісне обслуговування доріг з метою створення сучасних транспортних коридорів і залучення додаткового транзиту, що, у свою чергу, забезпечить зростання валютних надходжень та дозволить створити десятки тисяч нових робочих місць.

11. Результати розгорнутої дискусії показали, що сучасна фінансова криза є не тільки однією з найбільш глибоких в історії функціонування фінансових систем, а й проявилася як циклічне явище, що значно відрізняється від інших циклічних змін в економіці. Відправною точкою широкомасштабної фінансово-економічної рецесії стали проблеми недостатнього регулювання фінансового сектору розвинених країн, хоча найбільшого удару було завдано економікам, які проходять шлях становлення в умовах глобалізації і виявилися незахищеними перед глобальними потрясіннями.

У цьому контексті розглядалися шляхи вирішення проблеми обмеження доступу європейських країн, що розвиваються, до зовнішніх джерел приватного капіталу внаслідок глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. через дослідження механізмів її впливу на уповільнення міжнародного руху капіталу. Учасники дискусії констатували, що фінансові кризи в період формування нового світового порядку мають тенденцію до окреслення все більш глобальних наслідків для розвитку фінансового і реального секторів економіки, а остання криза продемонструвала не-

досконалість фінансового регулювання і загрози надшвидкої транснаціоналізації і глобалізації. Під час обговорення науковці зосередилися на особливостях кожного етапу кризи в європейських країнах, що розвиваються, а також виділили основні риси економік цих країн, що передували фінансовій кризі (належність більшості з них до постсоціалістичного табору, наявність повного набору внутрішніх причин для формування кризової ситуації, високий рівень інтегрованості до світового господарства). Певна схожість сценаріїв розвитку національних економік регіону уможливила виділення спільних рис падіння їхньої інвестиційної активності в період фінансової кризи: скорочення експорту до Західної Європи; погіршення макроекономічних показників (зростання безробіття і бюджетних дефіцитів, погіршення добробуту населення, девальвація національної валюти, дефіцит довіри до глобального фінансового ринку та висока волатильність цін на фінансові інструменти, обмеження доступу до приватного капіталу, значний відтік іноземного капіталу).

Учасники дискусії відзначили, що характерною особливістю розгортання фінансової кризи в європейських країнах, що розвиваються, є безпосередній зв'язок з процесами і явищами, що відбуваються у розвинених країнах континенту. На конкретних прикладах було показано, що глобальну кризу спровокував "перегрів" фінансової системи розвинених країн, проте епіцентром рецесії виявилися значно менш захищені економіки: за даними МВФ, саме європейські країни, що розвиваються, вважаються такими, що найбільше постраждали під час кризи. Зважаючи на нинішнє загальне прискорення темпів економічного зростання європейських країн при одночасній нерівномірності темпів відновлення економік континенту, було обговорено можливі сценарії відновлення обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку європейських країн, що розвиваються, зокрема – через поступове економічне зростання, довготривале збереження песимізму інвесторів, а також через реалізацію оптимістичного сценарію.

Підсумком дискусії була пропозиція щодо розроблення узгодженого режиму наднаціонального регулювання фінансових ринків на основі модифікації системи міжнародного права, і в першу чергу – забезпечення належного розкриття інформації щодо операцій на глобальних ринках та інтеграцію міжнародної фінансової статистики.

12. Під час дискусії відзначалося, що в умовах широкого розповсюдження системних фінансових (у т. ч. банківських) криз і, як наслідок, викликаних ними великих втрат добробуту, центральними банками світу все більше уваги приділяється питанням фінансової стабільності економічної системи загалом і окремих її складових. З метою попередження виникнення кризових явищ та проведення ефективної грошово-кредитної політики центральні банки потребують доступу до широкого спектру інформації, в зв'язку з цим важливо здійснювати оцінку: якості застави під кредити центрального банку; платоспроможності комерційних банків, які звертаються до центрального банку стосовно підтримки власної ліквідності; стану системних фінансових інституцій та їх взаємозв'язку з іншими ланками фінансової системи. В контексті розв'язання даних проблем видається доцільним створення і визначення функцій окремого підрозділу з питань забезпечення фінансової стабільності у структурі центральних банків.

Учасники конференції підкреслювали, що забезпечення поступального розвитку економіки країни неможливе без залучення і використання великих обсягів кредитних ресурсів, підтримки малого та середнього бізнесу, зокрема – зростання темпів кредитування однорідних та солідарних груп, кредитування через спільні банки, пря-

ме та трансформаційне кредитування, мікрокредитування. Для проведення програм підтримки мікрокредитування в Україні можна використати накопичений зарубіжний досвід, який заснований на таких висновках: більшість малих підприємств потребують короткотермінових позик для формування основного та оборотного капіталу, і прагнення мінімізації процедури надання позики зумовлює використання стандартизованих схем, які передбачають встановлення графіку надання, погашення та перевірки позики, знижуючи ступінь ризику позичальника та понижуючи витрати; поетапне кредитування, яке починається з надання невеликих позик з подальшим збільшенням їх розмірів, забезпечуючи зведення до мінімуму кредитного ризику банку.

13. Формування економічної та фінансової архітектури майбутнього, як зазначали учасники дискусії, передбачає удосконалення митно-тарифної політики держави, яка повинна спрямовуватися на лібералізацію зовнішньої торгівлі та легалізацію "тіньових" потоків імпорту, а також на захист національного товаровиробника. Зважаючи на те, що в межах ЄС передбачено тарифний захист для окремих секторів економіки, Україні необхідно ввести селективні тарифні обмеження для тих галузей, які можуть зазнати найбільших втрат у процесі лібералізації ринку.

З метою мінімізації можливого негативного впливу на українських виробників та максимально швидкого отримання позитивних наслідків від вступу України до СОТ мають бути розроблені та запроваджені спеціальні заходи, а також стратегічна програма реалізації потенціалу членства України в СОТ, яка передбачатиме заходи щодо адаптації національної економіки до умов членства, застосування інструментів СОТ для захисту інтересів українських виробників на зовнішніх та внутрішніх ринках, визначення політичних орієнтирів України як члена цієї організації. Серед найважливіших орієнтирів такої програми повинно бути подальше удосконалення митно-тарифного регулювання та митного контролю, в тому числі шляхом: застосування відповідно до норм ГАТТ/СОТ антидемпінгових та компенсаційних мит з метою захисту вітчизняних виробників; посилення контролю за використанням пільг у митному оподаткуванні; впорядкування механізму надання таких пільг (в тому числі з метою зменшення суперечностей у їх нормативному регулюванні, що часто призводить до судових позивів); проведення переговорного процесу та укладення двосторонніх міждержавних угод щодо спрощення митних процедур та активізації боротьби з контрабандою у відносинах з країнами - основними торговельними партнерами України; удосконалення засобів митного контролю, зокрема в частині адекватного встановлення митної вартості товарів, з метою запобігання явній та прихованій контрабанді та ввезенню товарів, небезпечних для здоров'я людей та довкілля; посилення фінансового контролю у сфері експортного ціноутворення, зокрема – фінансового моніторингу зовнішньоторговельних операцій, які потенційно мають ознаки зловживань та фіктивності; удосконалення методів пост-аудиту, який здійснюється митними органами після ввезення і митного оформлення товарів; розширення співробітництва податкових і митних органів в частині проведення перевірок суб'єктів господарської діяльності, які беруть участь у перепродажу ввезених товарів; налагодження обміну інформацією про порушників законодавства між державними контролюючими органами.

14. Серед учасників конференції панувала згода відносно того, що проведення ринкових трансформацій та інституційних змін потребують визначення стратегічних напрямів розвитку страхового ринку України з виокремленням перспективних зон можливого зростання, виходячи з потреб власної економіки та ресурсного

потенціалу страховиків. При цьому зазначалась необхідність враховувати, що у посткризовий період на вітчизняний страховий ринок прийдуть нові інвестори, які привнесуть свої технології ведення страхової справи. Зокрема, епіцентр економічної і фінансової кризи на Заході виводить у світовий економічний простір нові країни, нових конкурентів, здатних завойовувати вже розподілені фінансові ринки через реалізацію активної інвестиційної політики, поглинаючи і купуючи корпорації та бізнес тих держав, які не здатні протистояти кризі. В такій ситуації для вітчизняних страхових компаній важливо сконцентрувати увагу на виявленні та ефективно-му використанні власних фінансових можливостей на основі застосування кращих досягнень страхового менеджменту, підвищення компетентності обслуговуючого персоналу, розроблення і впровадження нових конкурентоспроможних страхових продуктів і послуг, спрямованих на забезпечення потреб суспільства у страховому захисті.

Кризова ситуація в країні виявила цілу низку недоліків у функціонуванні вітчизняного страхового ринку, що робить його неконкурентоспроможним на міжнародному рівні. До них належать: наявність великої кількості дрібних страхових компаній, які в умовах економічної нестабільності не здатні забезпечувати платоспроможність і фінансову стійкість та задовольняти потребу суспільства у страховому захисті; обмеженість, порівняно із зарубіжними країнами, страхових послуг і продуктів, які надають вітчизняні страхові компанії фізичним і юридичним особам. Забезпечення ефективного розвитку страхового ринку України у посткризовий період потребує розроблення обґрунтованої довгострокової стратегії та створення з боку держави сприятливих умов для її реалізації.

Одним з напрямів формування інституційної архітектури фінансового ринку є побудова трирівневої пенсійної системи. Важливим інфраструктурним елементом цієї системи є другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. В умовах складної фінансової ситуації в солідарній системі пенсійного страхування та в країні загалом пропонується мало-бюджетна спрощена модель поступового поетапного упровадження другого рівня пенсійної системи.

15. Ефективне використання фінансового потенціалу України загалом і окремих територіальних формувань, у контексті формування економічної та фінансової архітектури майбутнього, ставить низку нових завдань перед місцевими органами влади у таких напрямках: врахування досвіду і наслідків адміністративно-територіальних реформ в країнах ЦСЄ, зокрема Польщі; обґрунтування напрямів і темпів соціально-економічного розвитку регіонів з врахуванням їх фінансового потенціалу; налагодження обліку всіх регіональних фінансових ресурсів, виявлення і залучення альтернативних джерел ресурсів і прихованих резервів; проведення оцінки повноти і ефективності використання фінансових ресурсів на визначений період часу та виявлення можливостей зростання їх обсягів у перспективі; встановлення вимог (планових завдань, нормативних показників, стандартів, законодавчих актів) і виявлення на їх основі втрачених фінансових можливостей регіону за попередній період, слабких місць в управлінні фінансовим потенціалом регіонів; розроблення заходів щодо підвищення фінансових можливостей регіонів на основі ліквідації виявлених слабких місць в управлінні, впровадження нових інноваційних видів діяльності, інноваційних технологій; суттєве зміцнення дохідної бази органів місцевого самоврядування,

перш за все шляхом збільшення переліку власних доходів (у т. ч. місцевих податків і зборів) і запровадження податку на нерухоме майно фізичних осіб.

Аналіз зарубіжних систем оподаткування нерухомого майна показує, що в Україні необхідно використати європейський досвід майнового оподаткування за такими основними напрямками: сформувати єдину систему оподаткування землі та поліпшень на ній; надати місцевий статус податку на нерухоме майно відповідно до класичних принципів оподаткування; закріпити право повного розпорядження коштами, що надходять від сплати цього податку, за органами місцевого самоврядування; визначити базою оподаткування умовну ринкову вартість нерухомого майна; встановити неоподатковуваний мінімум бази оподаткування і податкові пільги для окремих категорій нерухомого майна (а не для його власників) з метою дотримання принципу соціальної справедливості.

16. Специфічним явищем функціонування сучасної світової економічної системи, зокрема в умовах інституційної економічної та фінансової архітектури майбутнього, є підвищення ролі інвестування на міжнародному ринку творів мистецтв, і для його впорядкування необхідно здійснити низку заходів: запровадити ліцензування послуг з оцінювання та експертизи творів мистецтва для усіх фахівців у цій сфері (не лише державних, а й приватних), що дасть змогу підвищити надійність інвестицій та ліквідність ринку; передбачити відповідальність експерта за результати оцінювання на законодавчому рівні; визначити чіткий порядок ввезення і вивезення творів мистецтва, та забезпечити пункти пропуску фахівцями з експертної оцінки культурних цінностей.

17. Під час дискусії про важливість продовольчої безпеки на мікро-, мезо-, макро- та мегарівнях учасники конференції запропонували трактування продовольчої безпеки домогосподарств як вільний доступ до продуктів харчування, що означає фізичну та економічну його доступність, а також визначили критерії оцінювання продовольчої безпеки, що дозволять оцінити продовольчу безпеку на вищевказаних рівнях.

У виступах зазначалося, що оцінка стану продовольчої безпеки на мікрорівні має здійснюватися за такими критеріями: фізична доступність продовольства – наявність продуктів харчування для домогосподарства в кожний момент часу й у необхідному асортименті; економічна доступність продовольства – рівень доходів, незалежно від соціального статусу й місця проживання громадянина, що дозволяє споживати продукти харчування принаймі на мінімальному рівні споживання; безпека продовольства для споживачів – запобігання споживанню неякісних харчових продуктів, здатних завдати шкоди здоров'ю населення.

До критеріїв оцінювання продовольчої безпеки на мезорівні, крім вищезазначених, доцільно віднести такі: обсяг регіонального виробництва продовольчих продуктів, забезпеченість водними ресурсами та екологічний стан регіону; стабільність забезпечення продовольчими продуктами (наявність продовольчих запасів, стан системи зберігання продовольства, можливість просування продуктів харчування на ринки та їх продажу); наявність достатньої кількості та якості продовольства у конкретному регіоні (загальний обсяг різних харчових продуктів, що виробляються в регіоні і імпорту з поправкою на зміну запасів).

Виходячи з того, що продовольча безпека країни – це насамперед, забезпечення основної частини населення продуктами харчування за рахунок власного виробництва, то до критеріїв оцінювання стану продовольчої безпеки країни (макрорівень) учасники конференції також віднесли ще й експортну (відповідність експорту країни

її національним інтересам) та імпорту безпеку (раціональна товарна збалансованість імпорту, що захищає внутрішній ринок і національного товаровиробника), а також фінансово-бюджетну ситуацію (валютні обмеження, платіжний баланс).

До критеріїв оцінювання продовольчої безпеки на мегарівні, на думку учасників, варто віднести також ситуацію на світовому ринку зерна, ступінь ринкової інтеграції, а також ситуацію на основних міжнародних зернових біржах.

Зважаючи на існування песимістичних прогнозів щодо успішного вирішення глобальної продовольчої проблеми та наростання загрози продовольчої кризи у контексті розвитку розбіжностей економічного характеру між найбільш і найменш розвиненими країнами у процесі глобалізації та активізації світоцивілізаційних процесів, були представлені результати дослідження кривої консолідації у харчовій промисловості України, що дозволило оцінити сучасний стан її галузей, у т. ч. з урахуванням стадій життєвого циклу кожної, спрогнозувати їх розвиток та обрати перспективний шлях зростання. Акцентовано увагу на об'єднанні переробних та інших підприємств агропромислового комплексу, що зумовлено потребою забезпечення стабільних доходів підприємств у результаті створення власної надійної сировинної бази, формування постійних ринків збуту виробленої продукції, розширення сфер діяльності, консолідації капіталів тощо. Аналіз ступеня консолідації галузей харчової промисловості України та вивчення процесу позиціонування вітчизняних компаній на кривій консолідації розглянуті як складові моніторингу ринку, який необхідно проводити для вибору ефективної стратегії інтеграції суб'єктів ринку в процесі оптимізації бізнесу. Зважаючи на актуальність проблематики регулювання цін на продукти харчування, йшлося про доцільність використання прямих методів регулювання цін в Україні з позицій перенесення досвіду європейських країн у вітчизняний економічний простір та обґрунтування необхідності застосування конкретних методів регулювання.

Під час обговорення учасниками конференції особливостей формування інституційного середовища кадрового забезпечення аграрних трансформацій в Україні у контексті вирішення продовольчої проблеми, збереження і розвитку людського капіталу сільських територій було запропоновано на законодавчому рівні встановити обов'язкове щорічне нормативне виділення коштів суб'єктами господарювання (1,5 – 3 % витрат) на розвиток їх персоналу.

18. Під час полеміки на тему особливостей формування регіональної структури світового розподілу та акумуляції прямих іноземних інвестицій в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів учасники зробили висновок, що ситуація у сфері інвестування економіки України не дозволяє прогнозувати зміну пріоритетів інвесторами і не підтверджує можливість залучення зовнішнього капіталу для активного розвитку слаборозвинених регіонів країни, а також зменшення соціально-економічних диспропорцій. Виходячи з цього, державна політика щодо подолання нерівності у розгорнутості інфраструктури, централізованого фінансування територій, диференціювання заробітної плати і доходів населення повинна виходити з таких інституційних перетворень, які створять оптимальні передумови для економічного зростання через стимулювання підприємницької діяльності депресивних і слаборозвинених регіонів країни.

Підсумовуючи, учасники конференції зазначили, що складні процеси в розвитку світової економіки породжують низку шансів і загроз для розвитку національної економіки України, для її економічної безпеки.

Економічна наука виробила чимало концептуальних моделей економічної безпеки національних економічних систем: а) модель, заснована на структурній

жорсткості економічної системи (СРСР), яка сьогодні не придатна в умовах відкритості національної економіки України; б) модель структурної функціональної варіативності, яка зорієнтована на забезпечення конкурентоспроможності у глобалізаційному економічному просторі; в) модель новостворених держав чи таких, які здійснюють докорінну зміну системи господарювання, суть якої полягає в поєднанні забезпечення економічної стабільності та "дозованого ринку".

Поєднуючи завдання забезпечення економічної стабільності з "дозованим ризиком", Україна має виробити власну модель, яка б враховувала: а) нові тенденції у світогосподарській системі, пов'язані з глобалізацією, переструктуризацією світової економіки, зміщенням нових центрів сили і зміною інститутів світового порядку; б) досвід країн Європи з ринковою економікою, що розвивається; в) наслідки і уроки економічної кризи 2008-2009 рр.; г) внутрішні зміни в інституційних відносинах національної економіки в ланцюгу регуляторів "держава – ринкові механізми – громадянське суспільство", формування "суверених національних регулювальників". В країні має бути впроваджено моніторинг макроекономічної політики щодо забезпечення стійкості національної економічної системи та її економічної безпеки через низку індикаторів, що дозволить підтверджувати її ефективність чи неефективність.

При підготовці рекомендацій робоча група оргкомітету конференції використала висновки і пропозиції, що містилися у наукових розробках учасників, та результати безпосередніх дискусій, які точилися на пленарних і секційних засіданнях конференції. На формулювання підсумкових матеріалів конференції найбільший вплив мали наукові розробки і висновки, висвітлені у дослідженнях таких авторів, як: Аксьонова Оксана (Житомир), Алексеєнко Людмила (Тернопіль), Андреюк Наталія (Київ), Асланов Габиль Гусейн Огли (Баку, Азербайджан), Бережна Юлія (Полтава), Біловодська Олена (Суми), Бондаренко Марина, Брич Василь (Тернопіль), Будкін Віктор Київ), Бульба Сергій (Київ), Вовк Світлана (Тернопіль), Вовчак Ольга (Київ), Ворочек Вікторія (Київ), Герасимчук Зоряна (Луцьк), Горбач Людмила (Луцьк), Гришова Інна (Одеса), Гришова Р. (Київ), Гришова Олена (Київ), Гугул Оксана (Тернопіль), Гуменюк Юрій (Тернопіль), Гуцайлюк Зіновій (Тернопіль), Дарвіду (Касторія, Греція), Деркач Микола, (Дніпропетровськ) Дзєбих Ірина (Київ), Дмитренко Олександр (Запоріжжя), Дорошенко Олександра (Київ), Дробишева Олена (Запоріжжя), Ємцев Віктор (Київ), Жеребило Ірина (Київ), Жмурко Наталія (Львів), Журавель Григорій (Тернопіль), Заблоцька Ріта (Київ), Задніпрянна Тетяна, (Запоріжжя), Зарапіна Юлія (Київ), Зварич Роман (Тернопіль), Зелінська Антоніна (Житомир), Ілляшенко Наталія (Суми), Кадебська Елеонора (Луцьк), Квактун Олеся (Дніпропетровськ), Кириленко Ольга (Тернопіль), Коваленко Олена (Запоріжжя), Козоріз Григорій (Львів), Козоріз Марія (Львів), Козюк Віктор (Тернопіль), Комар Наталія (Тернопіль), Кончин Вадим (Київ), Корольчук Олександр (Київ), Костенко Наталія (Донецьк), Костишина Тетяна (Полтава), Кравчук Наталія (Київ), Кривоус Віталій (Тернопіль), Кузнецов А., Кузнецова Анжела (Київ), Кундєєва Галина (Київ), Куриляк Віталіна (Тернопіль), Лацик Галина (Тернопіль), Левшук Альона, Лизун Марія (Тернопіль), Літовченко Богдан (Дніпропетровськ), Ліщинський Ігор (Тернопіль), Мазаракі Анатолій (Київ), Мазура Володимир (Тернопіль), Макух Світлана (Дрогобич), Марунчак Олена (Ірпінь), Марченко Оксана (Полтава), Масловська Людмила (Житомир), Матвєєв В'ячеслав (Київ), Мачуга Роман (Тернопіль), Мельник Алла (Тернопіль), Мельник Тетяна (Київ), Мельник Юлія (Суми), Мельник Юлія (Тернопіль), Михайлова Любов (Суми), Михайлова О. (Одеса), Миценко

Іван (Кіровоград), Міцура Олена (Суми), Мозжухіна Каріна (Донецьк), Незвещук-Когут Тетяна (Чернівці), Нестуля Олексій (Полтава), Нестуля Світлана (Полтава), Одосій Олександр (Київ), Оливко Оксана (Тернопіль), Омельченко Анна (Донецьк), Омельченко Володимир (Донецьк), Онищенко Василь (Полтава), Орловська Вероніка (Дніпропетровськ), Орловська Юлія (Дніпропетровськ), Пазізіна Софія (Тернопіль), Пасєка Станіслава (Черкаси), Петрик Олександр (Київ), Пилипів Ігор (Івано-Франківськ), Пилипів Надія (Івано-Франківськ), Пінчук Ірина (Львів), Повх Г. (Луцьк), Погріщук Борис (Вінниця), Присяжнюк Анна (Київ), Рендович Петро (Тернопіль), Руденко Олена (Запоріжжя), Савельєв Євген (Тернопіль), Савчук Володимир (Київ), Савчук Наталія (Київ), Синовєрський Роман (Тернопіль), Сіденко Світлана (Київ), Скаленко Олексій (Київ), Скопенко Наталія (Київ), Сліпченко Тетяна (Тернопіль), Смалюк Галина (Тернопіль), Смірная Світлана (Луганськ), Соколик Марія (Київ), Сохацька Олена (Тернопіль), Стежко Надія (Кіровоград), Стукало Наталія (Дніпропетровськ), Султанов Мазахир Алиф Оглы (Баку, Азербайджан), Тарас Василь (Тернопіль), Тарнавська Наталія (Тернопіль), Тарнавський М. (Київ), Тибінь Анатолія (Тернопіль), Ткаченко Алла (Запоріжжя), Ткачик Леся (Львів), Третяк Вікторія (Луганськ), Трілленберг Галина (Тернопіль), Уніят Алла (Тернопіль), Федірко Михайло (Тернопіль), Федоренко Анатолій (Київ), Хвесик Михайло (Київ), Хитра Олена (Хмельницький), Церковний Сергій, Чепеленко Анжеліка (Донецьк), Чернявська Олена (Полтава), Чорнодон Вікторія (Вінниця), Чорноплєча Ольга (Київ), Шевченко Олена (Краматорськ), Шинкарик Микола (Тернопіль), Школа Ігор (Чернівці), Юзик Людмила (Донецьк), Юрій Сергій (Тернопіль), Vagratur Grant (Єреван), Kravchenko Irina (Київ), Maksymova Kateryna, Poulipoulos Leonidas (Касторія, Греція).

Матеріал підготували:

Сергій Юрій,

д. е. н., проф., заслужений діяч науки і техніки України, Тернопільський національний економічний університет, голова оргкомітету конференції;

Євген Савельєв,

д. е. н., проф., заслужений діяч науки і техніки України, Тернопільський національний економічний університет, заступник голови оргкомітету конференції;

Ольга Кириленко,

д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет;

Віктор Козюк,

д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет;

Віталіна Куриляк,

к. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет;

Алла Мельник,

д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет.

Олена Сохацька,

д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет;

Наталія Тарнавська,

д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет;

Анатолій Федоренко,

к. е. н., доц., старший науковий співробітник, Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ.